

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
КАФЕДРА ЮНЕСКО
«ДУХОВНО-КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ»**

**ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ:
методологія, теорія і практика**

Збірник наукових праць

Випуск 1 (105)

Київ, 2023

Рекомендовано Вченою радою Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля (протокол № 11 від 26.05.2023 р.)

Редакційна колегія

Шевченко Г.П. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Духовно-культурні цінності виховання та освіти», завідувач кафедри педагогіки, м. Київ (**головний редактор**); **Зеленов Є.А.** – доктор педагогічних наук, професор, м. Київ; **Бех І.Д.** – доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, м. Київ; **Філіпчук Г.Г.** – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, м. Київ; **Миропольська Н.Є.** – доктор педагогічних наук, професор, м. Київ; **Пелех Ю.В.** – доктор педагогічних наук, професор, м. Рівне; **Помиткін Е.О.** – доктор психологічних наук, професор, м. Київ; **Сватко Ю.І.** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність та міжнародне взаєморозуміння», м. Київ; **Базалук О.О.** – доктор філософських наук, професор, м. Київ; **Вітченко А.О.** – доктор педагогічних наук, професор, м. Київ; **Тюріна Т.Г.** – доктор педагогічних наук, професор, м. Львів; **Антоненко Т.Л.** – доктор психологічних наук, професор, м. Київ; **Чурсін М.М.** – доктор педагогічних наук, доцент, м. Київ; **Ернст Вагнер** – доктор філософії, координатор кафедри ЮНЕСКО «Мистецтво і культура в освіті», м. Ерланген-Нюрнберг, Німеччина; **Галена Іванова** – доктор педагогічних наук, доцент, м. Пловдив, Болгарія; **Анна Клим-Климашевська** – доктор педагогічних наук, професор, м. Седльце, Польща; **Лесли Джон Френсіс** – доктор філософії, доктор літератури, доктор богослов'я, член колегії вчителів, член Британського психологічного товариства, м. Ковентрі, Великобританія; **Крістофер А. Льюїс** – доктор філософії, професор, м. Лідс, Великобританія; **Джон Вейн Фішер** – доктор педагогічних наук, професор, Австралія; **Д. Пол Шафер** – магістр мистецтв, доцент, директор проєкту Світова культура, м. Маркхем, Канада; **Рашидова С.С.** – кандидат педагогічних наук, доцент, м. Київ (**відповідальний редактор**).

Збірник наукових праць «Духовність особистості: методологія, теорія і практика» внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886, кат. Б).

Журнал включено до Міжнародної бази даних Ulrich's Periodical Directory (2013 р.), повнотекстової бази даних Open Academic Journals Index (2014 р., CGIJ OAJI – 0.350), Google Scholar (2014 р., h-індекс 2021 – 17), Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (2008 р.), Міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International (ICI 2020 – 82.37).

Офіційний сайт збірника: https://journals.snu.edu.ua/?journal=DOMTP_SNU&page=index

Д85 **Духовність особистості: методологія, теорія і практика** : збірник наукових праць / Гол. редактор Г. П. Шевченко. – Вип. 1 (105). – Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. – 236 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання методології, теорії й практики розвитку духовної культури особистості в сучасних соціокультурних умовах.

Матеріали збірника можуть бути використані науковцями в галузі педагогіки та психології духовності, аспірантами, педагогами-практиками.

Статті прорецензовано членами редакційної колегії.

© Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля, 2023

УДК 378.015.31:78.087.68(477)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-152-164>

РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ ХОРОВОГО СПІВУ

О. Ф. Сбітнєва

ORCID 0000-0002-2201-2120

О. Л. Заверуха

ORCID 0000-0002-8860-6335

У статті досліджуються розвиток традицій музично-естетичного виховання підростаючого покоління в Україні засобами хорового співу.

Автори статті зазначають, що з давніх часів хоровий спів був невід'ємним елементом суспільного життя. У стародавніх державах його використовували як засіб не лише розваги й ритуального дійства, а й гармонізації людських стосунків на різних рівнях. Водночас, починаючи з раннього середньовіччя, протягом багатьох століть хоровий спів виконував переважно прикладну роль у суспільстві – його використовували як засіб проведення церковних літургій, релігійного, морального й патріотичного виховання.

Поступове збагачення філософських і психолого-педагогічних уявлень про функціональне й зокрема естетично-виховне значення музики для окремої особистості й усього суспільства, що розпочалося ще з епохи Відродження, до кінця XIX століття практично не впливало на реальний стан виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Підкреслено, що тільки на межі XIX–XX століть теорія музично-естетичного виховання дітей і молоді суттєво наблизилася до реальної практики. Водночас, разом з усвідомленням педагогічної спільноті необхідності гармонійного й усебічного розвитку особистості з раннього віку та особливої ролі в цьому музично-естетичного виховання засобами різноманітної активності дитини, хоровий спів поступово втратив своє значення як домінуючий вид музичної діяльності дітей у процесі шкільної освіти.

Автори статті зазначають, що проблема використання різноманітного виховного потенціалу хорового співу в умовах шкільної освіти залишається актуальною у вітчизняній педагогіці,

фахівці наголошують, що хоровий спів разом з іншими видами музичної діяльності є важливим і невід'ємним засобом музично-естетичного виховання молодого покоління.

***Ключові слова:** музично-естетичне виховання, хоровий спів, підростаюче покоління, діти, особистість, традиції музично-естетичного виховання, музична культура, музична педагогіка, музичне мистецтво, народні пісні.*

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Становлення й розвиток педагогічних уявлень про музично-естетичне виховання дітей засобами хорового співу в Україні відбувались на підґрунті філософських, педагогічних і психологічних ідей про значення мистецтва й зокрема музики в житті окремої особистості й усього суспільства, багатовікових традицій світової музичної культури й музичної педагогіки. Традиції музично-естетичного виховання на українських землях формувались з особливою національною специфікою, проте на їхній розвиток у різні історичні періоди також суттєво вплинули політичні, соціокультурні, освітні та інші процеси, які відбувались в інших державах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Історію розвитку теорії й практики музично-естетичного виховання підростаючого покоління в Україні досліджували С. Бакай, В. Біліченко, М. Лебединська, С. Самаріна, Л. Сбітнева, В. Черкасов.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Для ґрунтовного розуміння сучасного стану музично-естетичного виховання дітей засобами хорового співу в закладах загальної середньої освіти України важливим є історико-генетичний аналіз вітчизняного досвіду музично-естетичного виховання особистості засобами музики, виявлення передумов і особливостей розвитку вокально-хорової освіти в шкільному середовищі.

Мета статті – дослідження розвитку традицій музично-естетичного виховання підростаючого покоління в Україні засобами хорового співу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Традиції виховання підростаючого покоління засобами хорового співу сягають коріннями в далеке минуле східних слов'ян.

Як відомо, ще до введення на Русі християнства східнослов'янські народи широко використовували в різних сферах життя календарно-обрядові пісні (веснянки, колядки, щедрівки, жнивварські, купальські, весільні, поховальні й ін. пісні), що відбивали особливості тогочасних

уявлень людей про світ, специфіку їхнього повсякденного життя й свят. Календарно-обрядові пісні виконували колективно в органічному поєднанні з танцювальними хороводами й іграми. Важливу роль у родинному вихованні виконували сімейно-побутові пісні (колискові, дитячі й ін.).

Народна пісенна культура не втратила значення й у подальшому, вона впливала на світську й церковну музичну культуру багато століть. Народні пісні й досі залишаються цінним джерелом духовного збагачення українського суспільства, а також невід'ємним засобом естетичного виховання дітей і молоді. І сьогодні до репертуару дитячих хорових колективів входять старовинні народні пісні «Ой, є в лісі калина», «Журавель», «Ди, іди, дощику», «Косарі» та ін.

Як свідчать наукові дослідження, значний вплив на розвиток музичної культури й зокрема традицій музичного виховання в Київській Русі справила візантійська культура.

У Київській Русі процеси розвитку освіти так само, як і у Візантії та західноєвропейських країнах епохи Середньовіччя, були цілком підпорядковані вимогам християнської церкви. Перші давньоруські літописи свідчать про те, що основною метою організації князем Володимиром Святославовичем християнських шкіл було поширення на Русі християнства.

У зв'язку з тим, що церковний спів за візантійським культовим уставом був невід'ємною частиною богослужіння, після свого хрещення у Візантії князь Володимир привіз із собою півчих-доместиків – учителів співу, які організовували на Русі церковні хори й перші півчі школи. За його наказом у церковних і монастирських школах хлопчиків навчали церковному співу (Черкасов, 2014, с. 23).

Особливо слід відзначити, що хорового співу в Київській Русі навчали не тільки хлопчиків, а й дівчат, наприклад, є свідчення про те, що в ті часи княжна Анна організувала жіночу школу при Андріївському монастирі, у якій дівчаток навчали разом з корисними для життя ремеслами й хорового співу з метою їх участі в церковному хорі (Там само, 2014, с. 23).

Основним методом вивчення учнями численних християнських піснеспівів було запам'ятовування на слух через багаторазове повторення, але є свідчення й про використання в ті часи наочних методів навчання. У часи правління Ярослава Мудрого при Софійському соборі відкрили Палацову школу, де учнів навчали церковного співу запрошені з Візантії професійні музиканти, які для наочного представлення руху мелодії використовували метод ручних знаків – хейрономію (Там само, 2014, с. 24).

Окрім того, у Київській Русі для фіксації мелодій знаменного розспіву використовували кривоку (знаменну) нотацію, яка зовнішньо була схожа на

візантійську невменну нотацію, проте за своєю природою принципово відрізнялась від неї. Якщо в основі візантійської музичної писемності була фіксація інтервальної побудови наспіву, представляли не самі звуки, а інтервали між ними, то в давньоруському крюковому письмі за допомогою знамен (крюків) фіксували саме звуки мелодії, а також її ритмічну й просодичну характеристики.

Важливими осередками формування традицій навчання хорового співу в Київській Русі стали перші, як припускають дослідники, на цій території школи півчих – школа при Києво-Печерському монастирі, а також заснований у Києві поблизу Десятинної церкви «доместиків двір». Доместиками називали співаків-солістів, які також виконували функції диригента й учителя співу (Лебединська, 2015, с. 96).

Отже, церковні діячі Київської Русі усвідомлювали значні можливості співу в питаннях релігійного й морального виховання прихожан. Через духовні піснеспіви впроваджували головну ідею – «привести душу до узгодження з богом, до гармонії з Всевишнім і красою», що сприяло інтенсивному розвитку церковної хорової музики й традицій виховання молодого покоління засобами хорового співу.

Тривалий час Україна перебувала на межі між греко-слов'янським світом та латинізованою Європою, що специфічно впливало на розвиток культури й освіти в державі (Біліченко, 2017, с. 39).

Протягом наступних століть хоровий спів в українських початкових школах був невід'ємним складником навчання й виховання учнів, але, як і в західноєвропейських країнах, до XVII століття головною метою шкільної музичної освіти залишалось релігійне виховання й підготовка учнів до церковних богослужінь.

Разом з тим, нові культурні тенденції епохи Відродження зумовили зміни у сфері шкільного музичного виховання й в Україні. У церковно-приходських школах одноголосний спів, який домінував раніше, починає поступатись місцем багатоголосному. Крюкова система нотного письма замінюється на п'ятилінійну нотацію. Почали з'являтися нові протестантські та єзуїтські школи, де учнів, разом з іншим, навчали нотної грамоти й хорового співу. Серед таких навчальних закладів найвідомішими стали Кисилівська школа, Замойська академія та, особливо, відкритий у 1569 р. протестантський навчальний заклад – Острозька академія, важливий осередок формування культурної еліти українського суспільства (Черкасов, 2014, с. 26–28).

Суттєві зміни відбулись у добу Просвітництва, коли під впливом західноєвропейських гуманістичних ідей в українському суспільстві почали

формування гуманістичні уявлення про музику як засіб гармонійного розвитку особистості.

Особливий внесок у розвиток музично-педагогічної думки в Україні XVII століття в гуманістичному напрямі зробив відомий український музичний теоретик, композитор і педагог М. Дилецький (1630–1680). У трактаті «Грамматика мусікійська» (1679), у якому окремий розділ присвячено розгляду питання навчання дітей співу, М. Дилецький акцентує увагу на виховному значенні музики, висловлює свої погляди щодо свідомості музичного сприйняття й розуміння лінійного нотного запису як основи в навчанні співу. У його методичних рекомендаціях щодо навчання співу й основ музичної грамоти простежуємо принципи послідовності викладення навчального матеріалу від простого до складного, наочності, розуміння важливості розвитку в дітей інтересу до співу й емоційного відгуку на музику.

Прогресивною для свого часу була й методична праця М. Дилецького «Спосіб до заправи дітей», де композитор надає методичні рекомендації з розвитку внутрішнього, гармонічного й мелодичного слуху, роботи над звукоутворенням, інтонацією, артикуляцією, правильним диханням, розширенням діапазону дитячого голосу й ін. (Черкасов, 2014, с. 33). Гуманістичний характер педагогічної позиції М. Дилецького виявляється у зверненні уваги на питання гігієни дитячих голосів.

Важливим чинником інтенсифікації розвитку традицій музично-естетичного виховання в Україні у XVII–XVIII століттях стало суттєве розширення мережі освітніх закладів: збільшилась кількість церковно-приходських шкіл, було відкрито світські заклади освіти, зокрема колегіуми, братські, полкові й січові школи, Києво-Могилянську академію (1632), Глухівську школу співу й музики (1738) та ін.

Як свідчать результати історико-педагогічного дослідження В. Біліченка, практично в кожному великому селі, у містечках і містах були школи. Важливим зауваженням автора є те, що разом з вивченням Закону Божого, основ письма й читання церковнослов'янською мовою значну увагу в школах приділяли формуванню й розвитку в учнів естетичних смаків. «У шкільних збірниках було вміщено значну кількість віршів, малюнків, народних пісень з нотами» (Біліченко, 2017, с. 41).

У початкових школах хорового співу навчали вчителі-дяки, які мали ґрунтовні знання церковної співацької служби, добре знали особливості роботи з дитячими голосами (Біліченко, 2017, с. 78). Основними методами навчання співу були показ учителем уривку твору та його багаторазове відтворення учнями, пояснення вчителем змісту твору й засобів музичної виразності.

Як зазначає В. Черкасов, у народних школах XVIII століття активно використовували розроблену Ж.-Ж. Руссо цифрову нотацію, згідно з якою перший ступінь мажорного звукоряду позначали цифрою 1, другий – цифрою 2 і т. д.; ноту другої октави позначали крапкою над цифрою; цифру сприймали за чверть, крапка поряд з цифрою означала половинну ноту (Черкасов, 2014, с. 30).

У братських школах використовували й більш прогресивні методи навчання хорового співу, наприклад, метод тактування та відліку часток, який полягав у тому, що учні під час вивчення нотного тексту водночас потактово супроводжували свій спів диригентськими жестами (Біліченко, 2017, с. 108). У діяльності братських шкіл поєднувалися релігійний і світський аспекти музично-естетичного виховання, про що свідчить наявність у навчальному репертуарі разом з церковними світських музичних творів.

Важливу роль вокально-хоровому виконавству надавали в Чернігівському, Харківському та Переяславському колегіумах.

Як відомо, музичні дисципліни у двох останніх колегіумах викладав видатний український філософ, поет, композитор, педагог-гуманіст Григорій Сковорода (1722–1794), який вважав музично-естетичне виховання невід’ємним складником гармонійного розвитку особистості. Особливістю методики музичного навчання Г. Сковороди було використання українського народного фольклору – пісень, щедрівок, колядок, казок, ігор тощо (Бакай, 2004).

Яскрава модель зв’язку педагогічних ідей з естетичними виявлялась в освітній діяльності Києво-Могилянської академії, де було створено спеціальну музично-хорову школу, великий академічний і конгрегаційний хори, шкільний театр, до музичного оформлення вистав якого залучали хор, співацькі та інструментальні ансамблі, класи нотного ірмоложного співу та інструментальної музики з навчанням студентів основ музичної грамоти, хорового співу та гри на музичних інструментах на професійній основі (Біліченко, 2017, с. 82).

Прогресивні методи навчання хорового співу дітей від 7–9 років (метод релятивної сольмізації, читання нот з аркуша тощо), спрямовані на активізацію творчого потенціалу учнів, розкриття їх вроджених музичних задатків, використовували в Глухівській школі співу й музики, особливістю навчання в якій було поєднання музично-теоретичної, вокально-хорової, музично-інструментальної та хореографічної підготовки учнів.

Про високий рівень музичної й зокрема вокальної підготовки учнів Глухівської музично-хорової школи свідчить те, що її випускниками стали видатні представники музичної культури: Г. Сковорода, М. Березовський,

Д. Бортнянський, Є. Білоградська, Г. Головня, Г. Марцинкевич, М. Полторацький (Васюта, 1997).

Суттєве значення у формуванні теорії й методики музичного навчання й зокрема хорового співу мали підручники «Буквар і Граматика» М. Березовського, «Партесна азбука» Г. Головні, «Партесна граматика» С. Бишковського, у яких простежуємо прагнення авторів до послідовного й раціонального викладення навчального матеріалу, інтеграції в навчальний репертуар традицій української народної творчості, поєднання методів абсолютної нотації та релятивної сольмізації в процесі навчання хорового співу (Біліченко, 2017, с. 117).

Визнаючи позитивні тенденції в розвитку педагогічних уявлень щодо виховання дітей і молоді засобами музики у XVIII–XIX ст., зазначимо, що на практиці якісне музично-естетичне виховання, яке передбачало гармонійний розвиток особистості через вокальну й інструментальну підготовку, ознайомлення з творами духовної й світської музики, освоєння основ теорії музики, композиції, навичок читання з аркуша та ін., залишалось привілеєм дітей заможних верств населення й відбувалось як засобами приватної музично-педагогічної практики, так і в спеціалізованих навчальних закладах для цієї категорії учнів (гімназіях, пансіонах, кадетських корпусах, інститутах шляхетних дівчат тощо). Музичні заняття в початкових церковно-приходських, фабрично-заводських і земських школах обмежувались вивченням церковних і народних пісень.

У період з кінця XIX–першої третини XX століття завдяки діяльності видатних діячів української музичної культури І. Алчевського, В. Барвинського, А. Вахнянина, М. Вербицького, М. Вериківського, С. Воробкевича, П. Козицького, О. Кошиця, М. Лисенка, М. Леонтовича, С. Людкевича, Я. Степового й ін. відбувається розвиток педагогічних уявлень щодо естетичного виховання особистості засобами музичного мистецтва, формування дитячого музичного репертуару на основі фольклору та навчально-методичної бази (підручників, пісенників тощо) для залучення дітей до музичного мистецтва засобами співу, усвідомлення необхідності загальної музичної освіти молодого покоління як засобу їх морального й естетичного виховання.

Особливу роль хорового співу в процесі виховання школярів визнавали видатні українські композитори й педагоги М. Лисенко (1842–1912), М. Леонтович (1877–1921), К. Стеценко (1882–1922), Я. Степовий (1883–1921). Про усвідомлення ними важливого значення співу в процесі виховання дітей свідчать їхні методичні праці з навчання дітей хорового співу, а також збірки пісень, до яких входили і авторські твори, і обробки українських пісень: «Збірка народних пісень у хоровому розкладі,

приспособаних для учнів молодшого й старшого віку», «Молодощі: збірка танців та веснянок» М. Лисенка, «Практичний курс навчання співу в середніх школах України» М. Леонтовича, «Методика шкільного співу», «Шкільний пісенник», «Луна», «Свят-вечір», «Колядки та щедрівки» К. Стеценка, «Малим хлоп'ятам», «Проліски», «Кобзар» Я. Степового (Сбітнева, 2015, с. 26–29).

Серед укладачів збірників пісень для школярів того періоду слід також назвати А. Вахнянина, С. Воробкевича, О. Дзбанівського, І. Кипріяна, Ф. Колесу, В. Матюка, К. Панківського, Д. Січинського (Сбітнева, 2015, с. 26–27).

Свої музично-педагогічні погляди провідні діячі української музичної культури успішно втілювали в практичній педагогічній діяльності.

М. Леонтович, працюючи вчителем співу, у роботі з дитячим хором звертав увагу на розвиток музичної пам'яті, мислення, музичних здібностей та естетичних почуттів учнів. Неординарною є запропонована М. Леонтовичем й упроваджена в практичну музично-виховну роботу ідея співвідношення музичних звуків зі світлотінями й кольорами. На його думку, сім кольорів (білий, світло-жовтий, світло-червоний, блакитний, темно-жовтий, темно-червоний і синій) та їхніх різновидів і «сім тонів музичного звукоряду ніби перебувають у непомітному, але тісному зв'язку» (Черкасов, 2014, с. 48–49).

К. Стеценко вважав музику одним з найвагоміших засобів естетичного виховання дітей. Він підкреслював, що музика здатна ушляхетнити людину, розвивати в ній благородні поривання, впливати на психіку й настрій. Надзвичайну роль у процесі естетичного виховання дітей К. Стеценко відводив народній музичній творчості: «Народна українська пісня у своїх словах та мелодії разом має багато почуттів, думки та надзвичайної простоти і ясності. У ній немає зайвого слова, зайвої ноти. Тут немає підробок, тут немає обману для нашого почуття» (Черкасов, 2014, с. 53).

Я. Степовий організував музично-просвітницькі заходи для учнів загальноосвітніх шкіл з метою ознайомлення їх з кращими зразками української народної й композиторської музичної творчості (Черкасов, 2014, с. 54).

Показовим прикладом реалізації ідей естетичного виховання школярів в Україні на межі XIX–XX століть є організація цього процесу в Ніжинській класичній чоловічій гімназії. Важливим засобом естетичного виховання школярів у цьому навчальному закладі було мистецтво й зокрема спів. На основі вивчення архівних джерел С. Самаріна зазначає, що в Ніжинській гімназії було створено спеціальну комісію з естетичного виховання учнів, яку очолював завідувач гімназії, проводили літературно-музичні вечори,

елементарний спів викладали для всіх учнів першого класу, а хорового співу навчали лише обдарованих учнів. Як указує авторка, «у навчальному закладі існував гімназійний церковний хор, який співав на богослужіннях у домашній церкві та на учнівських ранках і вечорах, а значить виконував як духовну так і світську музику, що забезпечувало належний культурний розвиток гімназистів» (Самаріна, 2012, с. 175–176).

Розглядаючи процес еволюції теорії й практики музично-естетичного виховання дітей, не можна оминати увагою педагогічну спадщину видатного українського музикознавця, композитора й педагога Б. Яворського (1877–1942). Він прагнув забезпечити гармонійний розвиток дітей засобами різноманітної музично-творчої активності, що охоплювала активне сприймання, виконання й створення музики, представлення музичних вражень у русі, графічному зображенні, слові тощо. Значні можливості для творчого самовираження дітей Б. Яворський бачив у вокально-хоровій творчості; приділяв увагу розвитку в учнів музичного слуху, музичного мислення, емоційного відгуку на музичні твори, здатності їх виразного виконання. У процесі музично-естетичного виховання дітей педагог звертав увагу на індивідуальні особливості характеру, потреби й інтереси кожного з вихованців.

На розвиток теорії й практики естетичного виховання школярів суттєво вплинули педагогічні ідеї та практична педагогічна діяльність всесвітньо відомого українського педагога В. Сухомлинського (1918–1970). Характеризуючи власні педагогічні погляди, він наголошував: «Важливу мету всієї системи виховання я бачив у тому, щоб школа навчила людину жити в світі прекрасного, щоб людина не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій» (Сухомлинський, 1977, с. 63).

В. Сухомлинський був переконаний, що пісня відкриває перед дитиною красу світу (Сухомлинський, 1977, с. 189). Висвітлюючи свій досвід естетичного виховання учнів початкових класів у Павлівській школі, педагог на конкретних прикладах демонстрував позитивний вплив слухання музики й хорового співу на школярів. Пісенний репертуар був доволі широким: він охоплював хорові твори класичної музики (наприклад, «Коліскова» В. А. Моцарта, «Дитяча пісенька» П. Чайковського), народний фольклор (українські, чеські, польські народні пісні), пісні українських композиторів («Зоре моя вечірняя» Я. Степового, «Пісня лисички» М. Лисенка й ін.). За його словами, «рідна пісня розкривала перед дітьми слово рідної мови як бездонне духовне багатство народу» (Сухомлинський, 1977, с. 190).

Важливим результатом таких занять було те, що для дітей стало потребою збиратися разом, щоб поспівати, пісня «входила в їхнє духовне

життя, надавала яскравого емоційного забарвлення думкам, пробуджувала почуття любові до Батьківщини, до краси навколишнього світу» (Сухомлинський, 1977, с. 189).

На підґрунті результатів наукових досліджень, а також практичного досвіду вокально-хорової роботи провідні фахівці сформулювали важливі педагогічні положення:

– хорове мистецтво – найбільш масовий і доступний вид музикування, який дає можливість кожному безпосередньо брати участь у творчому виконавському процесі;

– спів у дитячому віці є важливим засобом музичного й естетичного виховання як складника гармонійного розвитку особистості.

Після проголошення незалежності України проблема музично-естетичного виховання дітей засобами музичного мистецтва не втрачає актуальності у вітчизняному науковому просторі.

Результати аналізу наукової літератури свідчать про те, що в сучасних педагогічних колах хоровий спів як найдоступніший вид дитячої творчості визнають ефективним засобом музично-естетичного виховання школярів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений історико-генетичний аналіз дозволив зробити висновок, що з давніх часів хоровий спів був невід’ємним елементом суспільного життя. У стародавніх державах його використовували як засіб не лише розваги й ритуального дійства, а й гармонізації людських стосунків на різних рівнях. Водночас, починаючи з раннього середньовіччя, протягом багатьох століть хоровий спів виконував переважно прикладну роль у суспільстві – його використовували як засіб проведення церковних літургій, релігійного, морального й патріотичного виховання. Поступове збагачення філософських і психолого-педагогічних уявлень про функціональне й зокрема естетично-виховне значення музики для окремої особистості й усього суспільства, що розпочалось ще з епохи Відродження, до кінця XIX століття практично не впливало на реальний стан виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Тільки на межі XIX–XX століть теорія музично-естетичного виховання дітей і молоді суттєво наблизилася до реальної практики. Водночас, разом з усвідомленням педагогічною спільнотою необхідності гармонійного й усебічного розвитку особистості з раннього віку та особливої ролі в цьому музично-естетичного виховання засобами різноманітної активності дитини, хоровий спів поступово втратив своє значення як домінуючий вид музичної діяльності дітей у процесі шкільної освіти.

Разом з тим, проблема використання різноманітного виховного потенціалу хорового співу в умовах шкільної освіти залишається

актуальною у вітчизняній педагогіці, фахівці наголошують, що хоровий спів разом з іншими видами музичної діяльності є важливим і невід’ємним засобом музично-естетичного виховання молодого покоління.

Література

1. Бакай С. Ю. Музично-педагогічні ідеї та просвітницька діяльність Г. С. Сковороди на Слобожанщині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків , 2004. 263 с.
2. Біліченко В. П. Розвиток музичної освіти в Україні у XVIII столітті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Умань, 2017. 424 с.
3. Васиута О. П. Музичне життя на Чернігівщині у XVII–XVIII ст.: історико-культурологічне дослідження. Чернігів: РВК “Деснянська правда”, 1997. 212 с.
4. Лебединська М. Музичне виховання дітей у добу Київської Русі (882–1132 рр.). *Естетика і етика педагогічної дії*. 2015. Вип. 9. С. 92–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eepd_2015_9_11 (дата звернення 12.03.2023).
5. Самаріна С. І. Особливості естетичного виховання учнів Ніжинської класичної чоловічої гімназії при Історико-філологічному інституті: історичний аспект. *Естетичне виховання дітей та молоді : теорія, практика, перспективи розвитку : зб. наук. пр. / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 74–79.
6. Сбітнева Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання в Україні: історико-педагогічний дискурс: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2015. 186 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / Вибрані твори : в 5 т. Т. 3. Київ : Рад. шк., 1977. 671 с.
8. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти : підручник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 528 с.

References

1. Bakai, S. Ju. (2004). Muzychno-pedahohichni idei ta prosvitnytska diialnist H. S. Skovorody na Slobozhanshchyni: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 [Music-pedagogical ideas and educational activity of H.S. Skovoroda in Slobozhan region: diss. ... candidate ped. sciences: 13.00.01]. Kharkiv. (ukr).
2. Bilichenko, V. P. (2017). Rozvytok muzychnoi osvity v Ukraini u XVIII stolitti : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 [Development of musical education in Ukraine in the 18th century: dissertation ... candidate ped. sciences: 13.00.01]. Uman (ukr).
3. Vasiuta, O. P. (1997). Muzychne zhyttia na Chernihivshchyni u XVII–XVIII st.: istoryko-kulturolohichne doslidzhennia [Musical life in Chernihiv region in the 17th–18th centuries: historical and cultural study]. Chernihiv: RVK “Desnianska pravda” (ukr).
4. Lebedynska, M. (2015). Muzychne vykhovannia ditei u dobu Kyivskoi Rusi (882–1132 rr.) [Musical education of children in the age of Kyivan Rus (882–1132)]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*. Vyp. 9. S. 92–99. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eepd_2015_9_11 (date of appeal: 12.03.2023) (ukr).

5. Samarina, S. I. (2012). Osoblyvosti estetychnoho vykhovannia uchniv Nizhynskoi klasychnoi cholovichoï himnazii pry Istoryko-filolohichnomu instytutu: istorychnyi aspekt [Peculiarities of aesthetic education of students of the Nizhyn classical male gymnasium at the Historical and Philological Institute: historical aspect]. *Estetychne vykhovannja ditei ta molodi: teoriia, praktyka, perspektyvy rozvytku : zb. nauk. pr. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka*, S. 74–79 (ukr).
6. Sbitnieva, L. M. (2015). Rozvytok systemy muzychno-estetychnoho vykhovannia v Ukraini: istoryko-pedahohichniy dyskurs: monohrafiia [Development of the system of musical and aesthetic education in Ukraine: historical and pedagogical discourse: monograph]. Kyiv: Pedahohichna dumka (ukr).
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Sertse viddaiu ditiam. Narodzhennia hromadianyna. Lysty do syna / Vybrani tvory: v 5 t. T. 3 [I give my heart to the children. Birth of a citizen. Letters to the son / Selected works: in 5 volumes, Volume 3]. Kyiv: Rad. shk. (ukr).
8. Cherkasov, V. F. (2014). Teoriia i metodyka muzychnoi osvity: pidruchnyk [Theory and methods of musical education: textbook]. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka (ukr).

DEVELOPMENT OF THE TRADITIONS OF MUSICAL AND AESTHETIC EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION IN UKRAINE BY MEANS OF CHORAL SINGING

O. F. Sbitnieva, O. L. Zaverukha

The article examines the development of the traditions of musical and aesthetic education of the younger generation in Ukraine by means of choral singing.

The authors of the article note that choral singing has been an integral element of social life since ancient times. In ancient states, it was used as a means not only of entertainment and ritual action, but also of harmonizing human relations at various levels. At the same time, starting from the early Middle Ages, for many centuries choral singing performed a mainly applied role in society - it was used as a means of conducting church liturgies, religious, moral and patriotic education.

The gradual enrichment of philosophical and psychological-pedagogical ideas about the functional and, in particular, the aesthetic and educational significance of music for an individual and the entire society, which began since the Renaissance, had practically no effect on the actual state of education of students in general educational institutions until the end of the 19th century.

It is emphasized that only at the turn of the 19th and 20th centuries did the theory of musical and aesthetic education of children and youth come significantly closer to real practice. At the same time, along with the awareness of the pedagogical community of the need for harmonious and comprehensive development of the personality from an early age and the special role in this of musical and aesthetic education by means of various activities of the child, choral singing gradually lost its importance as the dominant type of musical activity of children in the process of school education.

The authors of the article note that the problem of using the diverse educational potential of choral singing in the conditions of school education remains relevant in domestic pedagogy, experts emphasize that choral singing, together with other types of musical activity, is an important and integral means of musical and aesthetic education of the young generation.

Key words: *musical and aesthetic education, choral singing, younger generation, children, personality, traditions of musical and aesthetic education, musical culture, musical pedagogy, musical art, folk songs.*

Сбітнєва Олена Федорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри академічного та естрадного вокалу Факультету музичного мистецтва і хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна). E-mail: sbitneva.elen@gmail.com

Sbitnieva Olena Fedorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Academic and Pop Vocal, Faculty of Music and Choreography, Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine). E-mail: sbitneva.elen@gmail.com

Заверуха Олена Леонідівна – кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри академічного та естрадного вокалу Факультету музичного мистецтва і хореографії Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна). E-mail: o.zaverukha@kubg.edu.ua

Zaverukha Olena Leonidivna – PhD in Art Studies, Head of the Department of Academic and Pop Vocal, Faculty of Music and Choreography, Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine). E-mail: o.zaverukha@kubg.edu.ua

ЗМІСТ

Алєко О. А.	
Застосування мультидисциплінарних технологій фахових методик в освітньо-виховному процесі закладів дошкільної освіти.....	6
Алієва О. Г., Дьяковська Г. О.	
Методика викладання філософії з залученням інтерактивних методів.....	14
Бабиніна Ю. Р.	
Виховання естетичного смаку майбутніх учителів музичного мистецтва як психолого-педагогічна проблема	22
Букач М. М.	
Формування безпечної громадянської позиції щодо Української православної церкви Московського патріархату через просвітницьку діяльність	31
Зеленов Є. А., Сідаш Н. С.	
Вплив кліпового мислення на світосприйняття молодого покоління	45
Іванчук С. А., Георгян Н. М.	
Сутність і структура етнокультурної компетентності дітей дошкільного віку ...	58
Ївженко Ю. В., Воронцова Е. В.	
Діагностика рівня сформованості соціальної компетентності студентів економічних спеціальностей ЗФПО.....	68
Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Трубник І. В.	
Тренінгова робота у соціальній сфері	81
Косенчук О. Г., Стягунова О. О.	
Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану.....	90
Кузнецов О. В., Співак Я. О., Співак Л. А.	
Правові основи та форми соціальної роботи з людьми похилого віку.....	102
Олексієнко О. Г.	
Особливості формування відповідальності як складової професійної компетентності майбутніх викладачів	113
Пліско Є. Ю.	
Загальні стандарти соціальної роботи.....	122
Потапчук Т. В., Сверлюк Я. В., Сверлюк Л. І.	
Творче самовираження музично-педагогічних працівників в закладах вищої освіти КНР засобами естрадної музики	132
Роганова М. В., Рашидова С. С., Роганов М. М.	
Професійна рефлексія викладача закладу вищої освіти як умова його педагогічної культури.....	141

Сбітнєва О. Ф., Заверуха О. Л.	
Розвиток традицій музично-естетичного виховання підростаючого покоління в Україні засобами хорового співу	152
Скиртач В. М., Мартинов Р. С.	
Феномен довіри у філософії та освіті	165
Тадєєв П. О.	
Формування практичних умінь як одна з необхідних умов реалізації державного стандарту середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування	173
Тадєєва М. І.	
Розвиток операційних здібностей ліцеїстів у структурі їхньої підготовки до науково-дослідницької діяльності	186
Тимчук В. М.	
Вектори трансформації переміщених університетів	203
Tsybulko L. H., Tasits S. O.	
Formation of Polyprofessional Mobility of Future Managers-Economists in the Conditions of Eurointegration	215
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	228
GUIDELINES FOR THE AUTHORS	232